

Др Момчило Курдулија:

НАСЛЕДНОПРАВНИ ПОЛОЖАЈ ВАНБРАЧНЕ ДЕЦЕ

1. Последња (четврта) алинеја члана 168. Нацрта Устава СФРЈ такође припада породици одредаба које привлаче пажњу, јер показује да у наследноправном положају ванбрачне деце (а тиме, наравно, и осталих ванбрачних сродника) остаје status quo, а отуда и подлога да и други прописи задрже досадашња решења. Евентуална алегација на став први in fine и став други члана 136. не би имала много изгледа на успех будући да је тај текст и у досадашњем Уставу постојао. Истина, и цео члан 168. не представља иновацију, али то није разлог да се о њему не комбатира, пошто је он пун слабости које не би смеле да се нађу у тексту који по природи материје коју нормује треба да буде дело правничке ерудације. Овде, дакле, нисмо у домену оних великих идеја и сфери њиховог правног формулисања где се и не може очекивати да ти најновији и најдрагоценији дарови буду одмах тачно и јасно појмовно исказани. Не дирајући — овом приликом — у недостатке који се налазе у наведеним алинејама члана 168, задржаћемо се на оној горе фиксираној. Ту је право питање у овоме — како у контексту водећих идеја Нацрта Устава наћи формулу која би у целини конкордирала са тим темељним назорима, у потпуности покривала односни социјални реалитет и била подобна да упије све богатство живота које време доноси.

2. Битна карактеристика наследноправног положаја небрачне деце огледа се у обесправљењу ове у односу на брачну децу. Та инегалност и данас постоји у правима многих земаља. Ако се обратимо историји видећемо да је тако било и у прошлости. Она, међутим, није статична већ, напротив, има тежњу поступног смањивања. Ниво до кога је та тежња стигла веома је различит и у том погледу постоји право шаренило почев од тоталне дискриминације до потпуног брисања сваке разлике у наследноправној ети деце. Таквом току ствари допринеле су и доприносе бројне околности међу којима у кретању напред централно место заузима напор радничке класе да одстрањује ахумане продукте класног друштва. И овде је одлучујући корак учинила нова, социјалистичка друштвено-економска формација. То се с правом може рећи и за нашу земљу у којој је револуција и на овом плану отворила пут за остваривање нових и човека достојних друштвених односа. Наше право — за разлику од права неких других социјалистичких земаља — није отишло до краја, што, несумњиво, представља недостатак за који није лако наћи оправдање. Ово ваља по-

себно акцентирати будући да Нацрт Устава СФРЈ показује да ћемо у овом домену и даље заостајати што није у складу ни са његовим темељним идејама водиљама, ни са потребама друштва, нити пак са степеном свести и владајућим схватањима нашег миљеа. Ако је раније и могло бити речи о извесном броју и каквоћи условних елемената, за нама је довољна дужина времена у којој се је показало не само да је присуство и интензитет акције тих елемената осетно мањи од представе коју смо, услед недовољног познавања стања ствари, имали већ и да они (ти елементи) ишчезавају. То је културна чињеница која се разложно не да оспоравати.

Демаркациони кордон између ванбрачне и брачне деце на плану интестатског наслеђивања инаугурисало је класно друштво. И не само то. Владајуће класе — са изузетком оне класе чија је историјска функција да класно друштво одведе у друштво без класа — настојале су да ову пукотину прикажу као нешто што диктира сама природа друштвеног живота. У томе погледу оне нису штеделе напора и као резултанта тога конструисана је читава теорија чији је мотив окупаторан а одлучујућа побуда владавина људском свешћу и у овој сфери живота. Ако то неки аутори нису бити кадри да схвате — а такав изузетак не представљају ни у наше доба — доказ је више премоћи владајућих класа. Скелет односне теорије је овај: правним регулама нормована заједница живота два бића супротних полова основ је породице, породица је незаменљиви облик човековог миљеа, из ових миљеа образовано је друштво, па, дакле, и држава као најсавршенији вид организоване људске заједнице. Према томе, увођење знака једнакости између оних који немају статус брачности и оних који тај статус имају имало би за резултат поткопавање извора породице, а тиме посредно и друштва односно државе. Ерго, стављање ванбрачне деце у неравноправан положај неопходан је услов учвршћења самог друштва и његовог основног деривата — државе.

Цела ова теорија (мада би се могла назвати и причом) не ослања се — упркос дужини њеног постојања — на фактима који би јој дали право на егзистенцију. Она је управо због тога и поучна. Нама, међутим, предмет теме не допушта да се на овоме више задржавамо. Овде је довољно нагласити следеће: од ванбрачне деце (греха природе, незаконитих бића, копилади и читаве серије других неприкладних и погрдних назива којима су ванбрачна деца маркирана) тражило се је и тражи да буду корисни чланови друштва, да бране независност отаџбине, да одбацују што већи вишак вредности и тако даље и томе слично исто онако као и од брачне деце. Ту ништа не смета њихово порекло. Лицемерство је, сумње нема, доведено до врха. Преко тога је практично немогуће. Ако су пак инспирације владајућих класа разумљиве, није разумљиво каскање са оним што смо одавно требали учинити и што се бар сад с разлогом могло счекивати.

То што у друштву подељеном на класе ваља респектовати потребе које захтевају изналагање пута и начина подстицања људи да живе у законом уређеним заједницама не треба бркати са суштином људске природе. Функција доласка нараштаја на свет урођено је својство човека, док је правна форма реализације тог својства у ствари једна вештачка творевина. Имовинска надмоћ владајућих класа — а у њену пирамидалност немамо право сумњати — и на тој основи засноване и остварене надмоћи

у другим сферама живота, многима су сузиле или чак потпуно одузеле способност да пониру у бит ствари, а тиме и сопствену лаковерност. Потомство је биолошки производ нагона за продужење врсте. Осудити тај производ само зато што његово зачеће није било одевено у правом предвиђену одећу зацело је контрарно како научним тако и социјалним разлозима. Градирање деце на ону првог и ону последњег реда на бази филијације класичан је casus онечовечавања људског бића. Ното овде заиста има шта да научи.

3. Не би требало посебно доказивати да је уклањање трагова прошлости у домену права и дужности деце израз друштвених нужности и плодноних идеја за којима се правне регуле морају повијати. Губити ово из вида значи чинити узалудан напор. Досадашњи третман ванбрачне деце није дао било какав резултат који би се могао истаћи у прилог постојећег стања ствари. А то и није могао, јер је — посматрано са једне дубље, од субјекта и субјективног мишљења независне, рационалне и људске тачке гледишта — и сам био атрибуција заосталим схватањима, недовољног познавања социјалног реалитета и мита о браку и брачној деци. Код нас је од 1945. до данас дошла на свет огромна армија ванбрачне деце (између 900 хиљада и једног милиона). То је чињеница чије би игнорисање најмање било основано. Напротив. Ваља је примити као неминовност и респектовати у пуном смислу речи. Гашење ватре сламом нити куда води нити осветљава примарне узроке који овде доминирају. Наш напор и на овом плану мора бити окренут човеку, а посебно онима који су савршено невини у погледу свога статуса. То што још има људи чији видцици нису велики није јак аргумент, јер, поред осталог, далеко заостаје и за темељним хтењима овог друштва и за његовим (и не само његовим) потребама. Слично стоји и са другим „аргументима“ који су овде истицани и са којима би се, евентуално, и даље оперисало.

Не ради се о било каквом саосећању, болећивости, наклоности и другим стандардним гледиштима и мерилима, већ о сегменту изградње нових друштвених односа који чине интегрални део дезалијенације човека. Једнакост све деце у области права, па, дакле, и у домену наследног права, принцип је од универзалне важности и у пуном је складу са великим променама које инаугурише нови Устав. Отуда са њом не би смело да конкордира нешто што је одавно требало да постане категорија прошлости, а тиме да оду на отпад безвредних ствари и све теорије о нужности дискриминације ванбрачне деце за које се мора признати да су лепо смишљене иако су лишене научне подлоге. Не би, значи, ваљало оклевати са растанком од једне погрешне представе која је наметнута и чија се реализација одликује насртљивошћу и презиром оних који немају статус брачне деце. Најмање би уставотворац погрешно ако би своје дело довео до краја и тиме се дефинитивно и у потпуности ослободио негативних наслага прошлости и нама туђих духовних утицаја. Најзад, није на одмет подсетити да је снага духа и ширина погледа у смислу за који овде пледирамо дошла до пуног изражаја у Нацрту закона о наслеђивању СР Србије који предвиђа потпуно уклањање једног наслеђа које вређајући животну стварност даје довољно доказа да не служи човеку.

Да закључимо: из текста последње алинеје члана 168. треба брисати речи: „према родитељима“.

4. Дефективитет текста назначене алинеје огледа се и у томе што садржи изразе „деца рођена ван брака“ и „деца рођена у браку“. Те речи непотпуно изражавају мисао која се хоће њима исказати. Оне су сиромашне за богатство мисли и сложеност друштвене стварности и због тога нису ни кадре да их адекватно исказују. Има доста деце која су „рођена ван брака“, а која касније добију статус брачне деце (кад родитељи детета рођеног ван брака међусобно ступе у брак, на пример), односно деца која су „рођена у браку“, а која касније изгубе статус брачне деце (дете чије је очинство успешно оспорено, на пример). Према томе, наведени изрази са сигурношћу могу да искажу односни статус детета само у моменту кад оно постаје субјекат права (тренутак његовог потпуног одвајања од тела своје матере). То и ништа преко тога. Отуда и потреба да се говори о ванбрачној и брачној деци, а то значи да изразе „деца рођена ван брака“ и „деца рођена у браку“ ваља заменити терминима: ванбрачна деца односно брачна деца.

Проблематика о којој је овде реч одавно је у науци и законодавној техници солидно обрађена и изложена. Зато је помало необична терминологија која је овде употребљена. Њена ограниченост, невиталност и неспособност прилагођавања новонасталим животним приликама неспорна је. Са разлогом се могло очекивати да ће текст коме је посвећена ова дискусија бити брижљиво урађен, а то, између осталог, значи близак животу. Морамо, међутим, подвући следеће: тешко је примити понуђени текст, а још га је теже бранити, будући да је најтеже рђаву ствар бранити. Уставу најмање приличи да у домену изузетно старом и темељно претресаном буде складиште појмовних грешака.

5. Сматрамо да би текст: „Деца рођена ван брака имају иста права и дужности према родитељима као и деца рођена у браку“ (ст. 4. чл. 168) ваљало тако редиговати да он гласи: Ванбрачна деца имају иста права и дужности као и брачна деца.